

Armoede en Sociale Uitsluiting

JAARBOEK 2013

*Danielle Dierckx, Jill Coene,
An Van Haarlem & Peter Raeymaeckers (red.)*

Acco Leuven / Den Haag

Sociale InZichten nr. 25

Sociale InZichten is een wetenschappelijke boekenreeks. Het initiatief voor deze reeks ligt bij OASeS, Centrum Armoede, Sociale Uitsluiting en de Stad (www.oases.be). Danielle Dierckx doet de coördinatie.

Redactieraad: Jos Berghman, Jack Burgers, Caroline Dewilde, Danielle Dierckx, Bernard Hubeau, Jan Vranken

Eerste druk: 2013

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven, België
E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:

Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland
E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be

© 2013 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

Basisinkomen, sociale rechtvaardigheid en armoede¹

Yannick Vanderborght²

1. Inleiding door de redactie

Dit hoofdstuk vormt de neerslag van het werk van Yannick Vanderborght, professor aan de Université Saint-Louis (Brussel), die samen met filosoof Philippe Van Parijs een voorvechter is van het onvoorwaardelijke basisinkomen. In deze eerder verschenen publicatie in *Tendances de la cohésion sociale* (2012) bespreekt de auteur de concrete opzet van het basisinkomen, legt hij uit waarin het verschilt van een minimumloon of bijstandsuitkering en bespreekt hij de voor- en nadelen ervan.

Het basisinkomen is "een inkomen dat door een politieke gemeenschap wordt toegekend aan elk lid van de gemeenschap, op individuele basis, zonder dat er een tegenprestatie voor verwacht wordt" (Vanderborght, 2013). Het basisinkomen vormt een innovatief instrument in de strijd tegen armoede. In vergelijking met de klassieke bijstandsprogramma's, zoals het leefloon in België, is het basisinkomen uniek op drie punten: het is strikt individueel, het wordt toegekend aan iedereen (rijk en arm), en er zijn geen voorwaarden aan gekoppeld. Daarom biedt het een grotere garantie op economische zekerheid aan de meest kwetsbaren, zoals vaak werd aangekaart door bekende verdedigers zoals John Kenneth Galbraith en Martin Luther King.

Dit idee werd al vanaf de twintigste eeuw verdedigd door Britse aanhangers van de Labour Party, Nederlandse socialisten, Franse liberalen, Catalaanse nationalistes, Belgische groenen en vele anderen. In 1986 werd zelfs een netwerk opgericht door onderzoekers en activisten uit heel Europa, onder de naam 'Basic Income European Network' (BIEN), om het concept verder uit te denken en te promoten. In 2004 werd dat omgedoopt tot het 'Basic Income Earth Network',³ omdat het inmiddels een wereldwijd netwerk is geworden. België is hierin vertegenwoordigd via het Belgisch Netwerk voor het Basisinkomen,⁴ opgericht in juni 2012.

Een overzicht van het wetenschappelijk debat over het basisinkomen is onder meer te vinden in Widerquist, Noguera, Vanderborght e.a. (2013). Een deel van de academische

debatten spitst zich toe op de economische en politieke haalbaarheid van zo'n voorstel. Volgens talrijke analisten beschikken de ontwikkelde landen over de nodige middelen om een basisinkomen in te voeren, zonder substantiële verhoging van de belastingen. Het zou wel een grondige hervorming inhouden van de fundamenteën van de sociale zekerheid, zoals de link tussen sociale bijdragen en sociale uitkeringen. Dat verklaart vermoedelijk het wantrouwen van de meeste vakbonden, die zelden achter dit project stonden.

Anderzijds hebben de academische debatten zich ook toegespitst op de verschillende filosofische argumenten voor en tegen het basisinkomen. Volgens sommigen schaaft de afwezigheid van enige tegenprestatie het principe van rechtvaardigheid gebaseerd op de link tussen rechten en plichten. Anderen menen dat een dergelijke maatregel zal leiden tot de uitbuiting van werkenden door inactieven die niet de intentie hebben om werk te zoeken. Als antwoord hierop beklemtonen de meeste verdedigers de noodzaak van een herverdeling van (een deel van) de geproduceerde rijkdommen, via een bescheiden maar onvoorwaardelijke inkomensgarantie. Zij benadrukken ook dat enkel een basisinkomen de toegang tot de minimale vereisten voor individuele vrijheid kan garanderen.

Ondanks de populariteit van het concept blijft nog veel discussie bestaan. Volgens sommigen zou het basisinkomen te radicaal zijn, terwijl anderen het te bescheiden vinden om bij te dragen aan de armoedebestrijding. Toch is het nog altijd een veelbesproken idee, zoals recentelijk bleek in Zwitserland. Zwitserse burgers kunnen zelf burgerinitiatieven indienen, die, mits voldoende handtekeningen worden verzameld, leiden tot een volksraadpleging. In het voorjaar van 2012 werd een burgerinitiatief gelanceerd om het basisinkomen in de grondwet in te schrijven (Chancellerie fédérale suisse, 2012). Hoewel er geen concreet bedrag in het voorstel wordt genoemd, zou het gaan om 2.000 tot 2.500 Zwitserse frank (€ 1.600 tot € 2.000). Als tegen 11 oktober 2013 minstens 100.000 handtekeningen gehaald worden, zullen de regering en het parlement het voorstel bespreken en een referendum organiseren waarin de Zwitsers over het voorstel moeten stemmen. De kans dat het burgerinitiatief daadwerkelijk zal leiden tot het invoeren van een basisinkomen, is klein, maar het opent wel het debat.

Ook op het Europese niveau werd recentelijk een burgerinitiatief ingediend, het 'Europees Burgerinitiatief voor het Onvoorwaardelijk Basisinkomen' (Basic Income European Citizens' Initiative, 2013). Het wil lidstaten stimuleren om samen te onderzoeken of de invoering van een basisinkomen de sociale zekerheid in de lidstaten kan verbeteren. Het vooropgestelde bedrag is de armoedegrens, dus minimaal 60% van het mediaan equivalent beschikbaar nationaal inkomen. In arme lidstaten zou dat bedrag hoger moeten zijn, omdat de armoeddrempel er laag is. Een Europees burgerinitiatief vereist steunbetuigingen van een miljoen Europese burgers in minimaal zeven lidstaten (binnen elk van de lidstaten dient een minimumaantal handtekeningen te worden

gehaald). Als dat doel wordt bereikt tegen 14 januari 2014, moet de Europese Commissie het voorstel bestuderen en een hoorzitting organiseren in het Europees Parlement. Daarna deelt ze mee hoe ze gevolg zal geven aan het voorstel. Ook dit Europese burgerinitiatief heeft als belangrijkste doelstelling om het debat omtrent het basisinkomen te stimuleren.

2. **Ambitieuzer dan een minimuminkomen, onderscheiden van een minimumloon**

Het basisinkomen is een regelmatig inkomen dat wordt gestort door een politieke gemeenschap aan haar leden. Het wordt individueel toegekend en is bovendien onvoorwaardelijk, aangezien er geen tegenprestaties worden verwacht.

Er zijn drie belangrijke verschillen tussen het basisinkomen en het minimuminkomen (de klassieke bijstandsprogramma's, zoals het leefloon in België en de bijstandsuitkering in Nederland), zoals we dat in de meeste Europese landen kennen.⁵ Een eerste verschil is dat het basisinkomen strikt individueel wordt toegekend. Bij de toekenning van de klassieke sociale minima wordt rekening gehouden met de gezinssamenstelling. Het basisinkomen wordt bovendien op universele basis toegekend, zonder enige controle op de andere bestaansmiddelen. Rijk en arm ontvangen dus een gelijk basisinkomen, ongeacht hun inkomensniveau. De klassieke sociale bijstandsprogramma's zijn daarentegen gericht op de armsten. Tot slot wordt het basisinkomen onvoorwaardelijk toegekend, zonder enige verplichting (zoals de beschikbaarheid voor werk of het ondertekenen van een integratiecontract), in tegenstelling tot de traditionele sociale uitkeringen. Deze 'onvoorwaardelijkheid' is echter niet helemaal revolutionair: verschillende Europese landen kennen immers al universele systemen van kinderbijslag, basispensioen en ziektekostenverzekering.

Uiteraard zijn er ook enkele overeenkomsten tussen het basisinkomen en de klassieke sociale minima. In beide gevallen gaat het immers over een geldelijk inkomen dat wordt gefinancierd door het belastingstelsel en op regelmatige basis wordt uitbetaald. Het basisinkomen is echter een ambitieuzere maatregel dan het minimuminkomen en zou een belangrijke transformatie van het sociaal integratiebeleid betekenen.

Het basisinkomen verschilt ook van het minimumloon (het minimale verloningsniveau dat door de wet of collectieve arbeidsovereenkomsten in een groot aantal geïndustrialiseerde landen is voorzien). Het minimumloon is enkel van toepassing voor werknemers die een loon kunnen ontvangen. Dat is niet het geval voor het basisinkomen, dat universeel en onvoorwaardelijk wordt uitbetaald.

Hoewel de meningen hierover uiteenlopen (zie bijvoorbeeld Blais, 2001), kunnen we stellen dat het basisinkomen en het minimumloon eerder elkaar aanvullende maatre-

gelen zijn. Om te vermijden dat het basisinkomen door werkgevers gebruikt zal worden om de minimumlonen algemeen te verlagen, is een strengere wetgeving over het minimumloon nodig die actief ondersteund wordt door de vakbonden. Men dient zich hierbij wel bewust te zijn van het mogelijke gevaar dat de lager geschoolden en minder productieven (in economische zin) door een te starre wetgeving langdurig uitgesloten kunnen worden van de arbeidsmarkt.

Een strengere wetgeving over het minimumloon is nodig.

---

3. **Recht op werk of recht op inkomen?**

Een van de belangrijkste discussiepunten over het basisinkomen heeft betrekking op de effecten ervan op de arbeidsmarkt. Tegenstanders van het systeem stellen de onvoorwaardelijkheid van het basisinkomen in vraag. Zij vrezen dat de geboekte vooruitgang op het gebied van 'actieve inclusie' ondermijnd zal worden. Een ander tegenargument is dat het basisinkomen een zekere passiviteit zou stimuleren. Daarom pleiten sommige tegenstanders eerder voor het garanderen van een echt 'recht op werk', bijvoorbeeld in de vorm van massale subsidies voor laaggeschoold werk of door het genereren van openbare tewerkstelling.

De voorstanders van het basisinkomen menen echter dat de enige manier om het recht op werk te garanderen net schuilt in het garanderen van het recht op een inkomen. Zij beschouwen het basisinkomen niet als een alternatief voor een volledige tewerkstelling, maar als een strategie om deze te bereiken. Zoals alle selectieve programma's, hebben klassieke bijstandsmiddelen immers de neiging om een 'werkloosheidsval' te creëren waardoor het voor sommige werklozen niet voordelig is om uit de werkloosheid te treden. Vooral mensen in een slecht betaalde job worden gestraft. Door het uitoefenen van een (slecht betaalde) job verliezen zij geheel of gedeeltelijk het recht op een uitkering, waardoor zij vaak een netto-inkomen genereren dat lager of niet veel hoger ligt dan een werkloosheidsuitkering. In economische termen betekent dit dat de marginale belastingaanslag voor die groepen rond 100% ligt: voor elke euro die verdiend wordt op de arbeidsmarkt, wordt een euro ingetrokken van de uitkering.

In diverse Europese landen heeft men door hervormingen van het bijstandsbeleid getracht dat averechtse effect te voorkomen. Zo worden 'winstdelingsmechanismen' of 'socioprofessionele verloningsmechanismen' ontwikkeld, waarbij rechthebbenden een deel van hun uitkering kunnen aanvullen met inkomsten uit een professionele activiteit (zie De Vil & Van Mechelen, 2011). In Frankrijk bijvoorbeeld verving men in 2009 de 'Revenu Minimum d'Insertion' (RMI) door de 'Revenu de Solidarité Active' (RSA). Dit

vernieuwde beleid streeft er uitdrukkelijk naar om rechthebbenden de mogelijkheid te bieden om bij hun toetreding op de arbeidsmarkt een deel van het minimumloon te behouden.

Dat systeem benadert eigenlijk het basisinkomen, dat ook wordt toegekend zonder rekening te houden met eventuele andere inkomens. Toch vertonen dit soort hervormingen vaak nog verschillende gebreken. Soms zijn ze zeer complex en daardoor niet goed bekend. Bovendien kunnen ze ook beperkt zijn in de tijd. Hierdoor wordt het probleem van een lager inkomen als gevolg van de toetreding tot de arbeidsmarkt alleen maar uitgesteld. Verder leidt de gerichte, dus de niet-universele aard ervan tot ongelijkheden op de arbeidsmarkt. Voor eenzelfde uurloon geniet een werknemer die eerder een minimuminkomen ontving, een aanvulling op het loon terwijl zijn collega er geen recht op heeft. De eerste balansen die zijn opgemaakt na de invoering van de Franse RSA, hebben dan ook belangrijke problemen aan het licht gebracht. Zo is de maatregel te complex, is de uitbetalings- en berekeningswijze onbegrijpelijk, creëert de maatregel te veel administratieve rompslomp en blijkt er een gebrek aan begeleiding te zijn (Rollot, 2010).

Een basisinkomen kan de toetreding tot de arbeidsmarkt echter aanmoedigen, ook wanneer het gaat om slecht betaalde, weinig productieve of deeltijdse jobs. Het netto-inkomen ten opzichte van de werkloosheidssituatie wordt immers duurzaam verbeterd. Afgezien van ex-post recupereringsmechanismen via de belastingen blijft het inkomen volledig behouden onder alle omstandigheden.

Omdat het basisinkomen universeel is, onderscheidt het zich van de hierboven omschreven voorzieningen: het inkomen wordt immers gelijkgesteld met een stabiele en permanente tewerkstellingssubsidie, die voor iedereen toegankelijk is, ongeacht het eerder doorlopen traject. Zo wordt het ontstaan van een ongelijke verloning onderaan de salarisschaal voorkomen, terwijl de toekenning van het systeem veel transparanter is. Het basisinkomen kan daarom deel uitmaken van een actieve inclusiestrategie, maar moet duidelijk onderscheiden worden van de 'harde' versie van deze strategie, die bestaat uit gedwongen werkhervatting via de 'workfare'. Het ontbreken van de voorwaarde tot tegenprestatie geeft de zwakkeren een onderhandelingspositie waarin ze geestdodende banen, die geen opleiding of toekomstperspectief bieden, kunnen weigeren. Kort gezegd, hoewel de universaliteit van het basisinkomen ervoor zorgt dat slecht betaald werk gesubsidieerd wordt (in strikt economische zin), verhindert de onvoorwaardelijkheid dat het afstompend werk of 'bad jobs' subsidieert.

4. Welke invloed heeft het basisinkomen op armoede en ongelijkheid?

Ondanks de verontrustende toename van het aantal arme werknemers in heel Europa (Clerc, 2008) blijft werk een van de beste manieren om te ontsnappen uit de armoede.

Daarom kunnen we stellen dat het basisinkomen een belangrijk ingrediënt is in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting (Standing, 2011).

Het universele karakter van het basisinkomen is echter omstrede. Zo vragen velen zich af of het niet beter zou zijn om het armoedeprobleem aan te pakken door de uitgaven uitsluitend te richten op mensen in armoede. Het lijkt inderdaad absurd om een extra inkomen te geven aan hen die al een voldoende inkomen hebben. Het invoeren van een basisinkomen heeft echter niet tot doel om een nettoverbetering tot stand te brengen voor de rijken en zou dat ook niet tot gevolg hebben. Net zoals elk ander herverdelingsprogramma moet het basisinkomen op de een of andere manier worden gefinancierd. De meeste voorstellen impliceren een herstructurering van de huidige voorzieningen van sociale transfers en belastingen op fysieke personen. Concreet zou het er enerzijds om gaan bepaalde overdrachten af te schaffen of te verminderen ten gunste van de armen – maar nooit voor een bedrag dat hoger is dan het basisinkomen – en anderzijds om fiscale vrijstellingen (of verminderde tarieven) af te schaffen waarvan de rijken meer profiteren dan de armen. Naargelang het bedrag van het basisinkomen zal in een eerder verwaarloosbare of aanzienlijke belastingtoename worden voorzien. Of het nu progressief of proportioneel gebeurt, in de vorm van klassieke belastingen of een algemene sociale bijdrage, logisch gezien zullen vooral de rijksten eraan bijdragen (zie voor een van de vele financieringsscenario's het recente werk onder coördinatie van het netwerk BIEN-Suisse, 2010).

Landen met een universalistische traditie slagen er beter in om armoede te bestrijden.

Een inkomen dat ook aan de rijken wordt toegekend, is dus niet beter voor de rijken, maar waarom zou het beter zijn voor de armen? In deze context is het interessant om landen met een universalistische traditie (voornamelijk Scandinavische landen) te vergelijken met landen die een selectief beleid als traditie hebben (zoals het Verenigd Koninkrijk, Ierland of de Verenigde Staten). Verschillende indicatoren tonen aan dat de eerste groep landen er beter in slaagt om armoede en ongelijkheid te bestrijden dan de tweede groep (Wilkinson & Pickett, 2009). Er worden vaak verschillende argumenten aangehaald om deze schijnbare paradox te verklaren. In de eerste plaats zijn selectieve uitkeringen slecht gekend bij de potentiële rechthebbenden, die vaak verdwalen in een doolhof van instanties, regels en categorieën. Ten tweede impliceert de aard van de selectieve programma's dat, soms op een indringende en vernederende manier, moet worden gecontroleerd of de rechthebbenden wel aan de toekenningsvoorwaarden voldoen. Tot slot verzekeren de gerichte programma's zeer slecht de continuïteit van de rechten. Zoals eerder vermeld, vallen de transfers gedeeltelijk of volledig weg bij verandering van statuut, waardoor de rechthebbenden niet worden gestimuleerd om risico's te nemen en zich weer te integreren op de arbeidsmarkt.

Een regelmatige uitbetaling van een onvoorwaardelijk inkomen zou deze drie inherente obstakels van doelgerichte transfers naar de minstbedeelden kunnen voorkomen en hun economische zekerheid verhogen. We benadrukken evenwel dat het basisinkomen alleen de multidimensionale armoedeproblematiek niet zal kunnen oplossen. Andere hervormingen, bijvoorbeeld op het gebied van toegang tot huisvesting of onderwijs, zijn eveneens vereist. In dat kader blijven maatschappelijk werkers een essentiële rol spelen. Het wegnemen van complexe procedures, die vaak worden gekenmerkt door willekeur, laat maatschappelijk werkers toe om zich te concentreren op de begeleiding van de minderbedeelden, in plaats van hen te controleren.

5. Een liberaal-egalitaire hervorming

Naast de pragmatische argumenten om aan te tonen dat het basisinkomen werkloosheid en armoede kan terugdringen, is het belangrijk om de normatieve argumenten niet uit het oog te verliezen. Rechtvaardigheid is immers “de eerste deugd van sociale instellingen”, zoals John Rawls (1971) in zijn beroemde werk *A Theory of Justice* stelt. Hoewel Rawls zelf sceptisch is ten opzichte van deze stelling, is het duidelijk dat ze volledig in de lijn ligt van de zogenaamde ‘liberaal-egalitaire’ visie (Van Parijs, 1991).⁶

Zoals eerder werd aangegeven, zou het uitkeren van een basisinkomen, gekoppeld aan een financiering via progressieve (of proportionele) heffingen, de ongelijkheid kunnen terugdringen, net zoals dat ook wordt vastgesteld bij andere universele programma’s. Bovendien kunnen verschillende essentiële kenmerken van het basisinkomen bijdragen tot de individuele emancipatie van mensen. Volgens Philippe Van Parijs (1995) kan het basisinkomen de ware vrijheid maximaliseren van zij die het minst vrij zijn (Van Parijs, 1995; Widerquist, 2011).

Al in de eerste theoretische discussies omtrent het basisinkomen (aan het einde van de achttiende eeuw) kwam de egalitaire aard van het concept naar voren. De voorvechters presenteerden de maatregel als een vorm van rechtvaardige compensatie voor de toe-eigening van het algemeen goed door een kleine minderheid. Dat argument zal gedurende de hele negentiende eeuw vaak worden aangehaald. Zo publiceerde de socialist Joseph Charlier in 1848 in Brussel een *Solution au problème social*, waarin hij stelt dat iedereen recht heeft op een dividend (dat hij later het ‘territoriaal dividend’ zal noemen) overeenkomstig de waarde per persoon van het nationaal grondgebied en de natuurlijke rijkdommen ervan (Charlier, 1848; Cunliffe & Erreygers, 2001). Deze redenering werd gegeneraliseerd en wordt vandaag nog steeds gehanteerd in meer geavanceerde vormen. Men stelt vast dat onze economieën rijkdommen produceren die collectieve eigendom zijn, maar die zeer ongelijk verdeeld blijven (Simon, 2001). Om de nodige herverdeling te organiseren, kan men aan iedereen een deel van deze rijkdommen toekennen, zodat iedereen zijn of haar idee van een bevredigend leven kan nastreven. Uit

dat laatste kunnen we het diep liberale karakter van het basisinkomen ontwaren. Dat liberale aspect zorgt soms voor verwarring bij de gebruikelijke aanhangers van het egalitarisme aan de zijde van sociaaldemocratische partijen of in de vakbondswereld (Vanderborght, 2005b). Aan iedereen een dergelijk onvoorwaardelijk inkomen garanderen, is in feite een manier om iedereen gelijke kansen te bieden op een grotere individuele vrijheid. Sommigen vermoeden echter dat deze maatregel individualisme en het terugplooiën op de privésfeer in de hand zal werken, zonder dat men nog rekening zal willen houden met sociale banden en het algemeen welzijn. Toch is het net omdat het basisinkomen de enge band tussen inkomsten en productieve bijdrage doorbreekt dat de maatregel, met name door ecologen, als gunstig wordt beoordeeld voor autonome en niet-handelsactiviteiten (Offe, 1992; Gorz, 1997; Van Parijs, 2009; Arnsperger, 2010; Arnsperger & Johnson, 2011).

6. Deelname garanderen?

Als het basisinkomen een subsidie is voor slecht betaald werk, kan het ook worden beschouwd als een subsidie voor andere vormen van activiteiten die niet door de markt worden gewaardeerd. In principe weerhoudt niets een persoon ervan om te besluiten van zijn financiële onafhankelijkheid en vrije tijd te genieten door zijn dagen al surfend op de stranden van Malibu te besteden.⁷ Om dat soort 'parasitair' gedrag te vermijden (Van Donselaar, 2009) en om iedereen aan te sporen een bijdrage te leveren aan het gemeenschappelijk goed, lijkt het aangewezen om toch toegevingen te doen inzake de radicaal onvoorwaardelijke aard van het basisinkomen, zonder daardoor op de klassieke bijstandsvorzieningen terug te vallen. In dat perspectief wordt het idee van een 'participatie-inkomen', oorspronkelijk voorgesteld door de Britse econoom Atkinson (1996), vaak verdedigd.⁸

In plaats van iedereen een onvoorwaardelijk inkomen toe te kennen, wordt een inkomen gegeven aan hen die een 'maatschappelijk nuttige' activiteit uitoefenen en zo bijdragen aan het gemeenschappelijk goed. Dat participatie-inkomen zou het mogelijk maken om autonome activiteiten te waarderen, zonder van het basisinkomen een luiheidspremie te maken. Atkinson (1998) definieert een reeks beroepen die recht zouden geven op het inkomen, zoals hulp aan afhankelijke personen, actief zoeken naar werk, opleiding of erkende vormen van vrijwilligerswerk. Hoewel hij van mening is dat dit participatie-inkomen logischerwijs ook aan werknemers moet worden gegeven, benadrukt hij vooral het feit dat men dankzij deze maatregel, in tegenstelling tot de klassieke programma's, "een aanzienlijke periode van het leven uit de sfeer van formele tewerkstelling kan stappen, wat toelaat een andere levensstijl te ontwikkelen" (Atkinson, 1998, p. 147).

Verschillende argumenten worden tegen dat voorstel, dat op het eerste gezicht aantrekkelijk lijkt, opgeworpen. We behandelen er twee (zie Vanderborght & Van Parijs, 2001;

De Wispelaere & Stirton, 2007). Vooreerst is het evident dat er in dit systeem opnieuw een controlevoorziening moet worden opgesteld, als het bedrag van de vergoeding minstens zo hoog is dat autonome activiteiten werkelijk zouden kunnen worden uitgevoerd. De overheden zullen de aard en de omvang van de activiteiten die recht geven op het participatie-inkomen, moeten definiëren en streng moeten controleren of deze wel degelijk zijn uitgevoerd. Net als bij de klassieke bijstandsvorzieningen zijn deze controles complex en duur, waardoor administratieve willekeur mogelijk wordt. Het risico dat vooral de zwaksten geen aanspraak kunnen maken op de vergoeding, is reëel. Ten tweede moet de vraag worden gesteld naar de criteria waarmee 'maatschappelijk nuttige' activiteiten worden onderscheiden van 'maatschappelijk nutteloze' activiteiten. Het is vrijwel onmogelijk om hier een niet-arbitraire keuze te maken. Heeft iemand die zich inzet voor een sportclub, evenveel recht op een vergoeding als iemand die zich engageert voor een mensenrechtenorganisatie of een politieke partij? Hoe strenger de criteria zijn, hoe meer het risico bestaat dat het basisinkomen wordt beperkt tot diegenen die beschikken over het nodige culturele of sociale kapitaal (dat nodig is voor de actieve betrokkenheid in het verenigingsleven). Hoe losser de criteria zijn, hoe dichter het participatie-inkomen bij het basisinkomen komt te liggen.

Als men wil streven naar wederkerigheid en de bijdrage aan het algemeen welzijn wil waarborgen, lijkt de invoering van een dergelijke voorwaardelijkheid weinig belovend. In zekere zin is de noodzaak om de perimeter van het 'maatschappelijk nut' af te bakenen een strategie van diep paternalistische aard, die ten koste dreigt te gaan van de armsten. Hiervan kan beter afstand worden gedaan door het idee te aanvaarden dat het basisinkomen een dubbele doelstelling verwezenlijkt: waardering van deelname aan meerdere autonome activiteiten enerzijds en een aanzienlijke toename van de ware vrijheid van de minstbedeelden anderzijds.

7. Enkele uitdagingen: opleiding, individualisering, migratie

De voordelen van een universeel basisinkomen zijn talrijk, waardoor het een degelijk alternatief is voor de traditionele armoedebestrijding. Uit het voorgaande mag echter niet worden afgeleid dat de maatregel zonder problemen zou kunnen worden ingevoerd. Het morele bezwaar, dat het onaanvaardbaar is om het recht (op inkomen) en de verplichting (om bij te dragen) radicaal van elkaar los te koppelen, blijft in het epicentrum van de discussie bestaan. Bovendien staan de voorvechters van het voorstel voor enkele praktische uitdagingen.

Ten eerste stelt de vraag zich of het instellen van een basisinkomen niet een enorme verspilling van menselijk kapitaal met zich mee dreigt te brengen. In 1995 publiceerden twee Nederlandse economen hierover een artikel (Bovenberg & Van der Ploeg, 1995). Er werden toen hevige discussies gevoerd over het basisinkomen, dat ernstig overwogen

leek te worden door de coalitie die toen aan de macht was (Vanderborgh, 2005a). Hoewel Bovenberg en Van der Ploeg (1995) sommige bezorgdheden (met name het probleem van de werkloosheidsval) deelden, benadrukken ze vooral één groot nadeel. Als jongeren weten dat ze, zodra ze meerderjarig zijn, recht krijgen op een onvoorwaardelijk inkomen, zullen ze niet gestimuleerd worden om een opleiding te volgen. Ze zullen voor gemakkelijke en weinig productieve activiteiten kiezen, zonder energie te besteden aan hun schooltraject. Dat scenario zou volgens de twee auteurs “het belangrijkste kapitaal van een kenniseconomie bedreigen”, namelijk: “het menselijk kapitaal en de werkdiscipline van de jonge generaties” (Bovenberg & Van der Ploeg, 1995, p. 103; zie ook Groot & Van der Veen, 2000). Het verontrustende werkloosheidspercentage van jongeren in vele Europese landen, vaak als gevolg van een gebrek aan opleiding en schooluitval, wijst erop dat deze uitdaging serieus moet worden genomen. We kunnen geen genoegen nemen met het argument dat de toegang tot de voorwaarden om een maximale individuele vrijheid uit te oefenen ook moet gelden voor jongeren. Hoewel dit belangrijk is, moeten we toegeven dat de keuzes die vrij worden genomen in de loop van het leven van een volwassene, een andere status hebben dan de keuzes die worden gemaakt als iemand 16 of 18 jaar oud is, als de arbeidsmarkt nog een verre en een abstracte realiteit is en het moeilijk is om de negatieve en duurzame gevolgen van de overwogen opties te voorzien.

Sommige verdedigers van het basisinkomen concluderen hieruit dat het noodzakelijk is om voorwaarden te stellen voor jongeren, bijvoorbeeld tussen 18 en 25 jaar. Het basisinkomen zou dan de vorm aannemen van een opleidingsbeurs in de ruime zin. Zo kan de financiële steun, die momenteel nog veel te vaak beperkt blijft tot studenten, worden uitgebreid naar een groter deel van de bevolking (Vanderborgh & Van Parijs, 2005).

De tweede uitdaging betreft de bedenking of de reële kosten van een dergelijk basisinkomen niet onderschat worden. Net als bij ieder universeel programma moeten de brutokosten worden onderscheiden van de nettokosten. Maar zullen er geen meerkosten veroorzaakt worden omdat het basisinkomen, in tegenstelling tot de klassieke vormen van inkomenshulp, op individuele basis wordt uitbetaald? Dat bezwaar wordt vaak geformuleerd tegen iedere individualisering van uitkeringen. Het berekenen van een uitkering naargelang de gezinssamenstelling laat toe om rekening te houden met de schaalvoordelen die het samenleven met zich meebrengt. Daardoor verminderen de facto de totale uitgaven voor deze uitkeringen. Indien men aan iedereen een bedrag zou moeten uitkeren dat gelijk is aan dat voor een alleenstaande, zou de meerkost niet excessief zijn, maar zeker ook niet te onderschatten. Men zou daarom een mechanisme kunnen voorstellen om het basisinkomen uit te keren op gezinsniveau.⁹ Er zijn twee bezwaren tegen dat voorstel in te roepen.

Als het inkomensniveau afhankelijk is van de levensstandaard van het fiscale gezin, zou dat een reden kunnen zijn om zich als alleenstaande op te geven, ook al komt dat niet overeen met de werkelijkheid. Dat fenomeen wordt al waargenomen bij een aantal selectieve uitkeringen. De administratieve controles zouden daarom behouden moeten

blijven en eventueel zelfs worden uitgebreid om de duurzaamheid en de legitimiteit van de maatregel te garanderen. Een echt basisinkomen dat individueel is en per definitie onafhankelijk is van de samenstelling van het gezin, zou deze kostelijke controles overbodig maken. Als men mensen eerder stimuleert om samen te wonen in plaats van hen te straffen door een deel van hun inkomen weg te nemen, vergroot men bovendien de kansen om aan armoede te ontsnappen.

Ten tweede is er het meer fundamentele punt dat individualisering moet worden beschouwd als een essentieel onderdeel van iedere egalitaire strategie. Een gegarandeerd geïndividualiseerd inkomen verbetert de situatie van de meest kwetsbare partner, door deze een inkomen te garanderen, zonder onderbreking en ongeacht het totale inkomen van het gezin. Omwille van de onvoorwaardelijke aard van deze individuele uitkering kan de formule niet alleen de nefaste gevolgen van de ongelijkheid binnen het gezin beperken, maar ook de ware vrijheid van ieder lid van het gezin vergroten, waar voornamelijk vrouwen bij gebaat zullen zijn.¹⁰

De toegang van migranten tot het basisinkomen ontzeggen is absurd, want zij zijn gemiddeld armer dan de rest van de bevolking.

Ten slotte kunnen we ons terecht vragen stellen over de haalbaarheid van een dergelijke uitkering in een Europa waarvan de interne grenzen steeds meer vervagen. Met name binnen de Europese Unie is het niet meer mogelijk om de toegang tot de sociale rechten te beperken tot de staatsburgers. Als de woonvoorwaarde van toepassing blijft, zal deze waarschijnlijk niet voldoende zijn om de migratie te ontmoedigen van mensen die van een dergelijk basisinkomen wensen te genieten, zeker niet als het maar in één lidstaat wordt ingevoerd of als de uitkering van een substantieel niveau is. Bovendien, een van de doelstellingen van het basisinkomen is om gelijke kansen voor iedereen te bevorderen, door het herverdelen van vrijheid ten gunste van de minstbedeelden. Het lijkt daarom absurd om de toegang van migranten (van binnen en buiten Europa) tot het basisinkomen te ontzeggen, terwijl zij gemiddeld armer zijn dan de rest van de bevolking. Deze uitdaging brengt een onvermijdelijke spanning naar voren, die alle herverdelingsprogramma's beïnvloedt in een mondiale economie. De selectieve migratie, die al in sommige geïndustrialiseerde landen wordt waargenomen (Borjas, 1999), zet de meest vrijgevege voorzieningen onder druk. Een uitkering die zo radicaal onvoorwaardelijk is als het basisinkomen, lijkt dan ook bijzonder kwetsbaar voor dat proces. Het basisinkomen is toegankelijk en lijkt daarbij geen enkele specifieke stimulans te bieden voor de integratie van immigranten (bijvoorbeeld via taalverwerving). Daardoor zou de voorziening al snel onpopulair kunnen worden bij de staatsburgers. Het is niet eenvoudig een gemakkelijk en bevredigend antwoord te bieden op deze uitdaging. Zou het volstaan om aan te tonen dat de integratie van mensen van buitenlandse origine

op de arbeidsmarkt juist zou worden vereenvoudigd omdat het basisinkomen eigenlijk een subsidie is voor laaggeschoold werk? Kunnen de sceptici worden overtuigd met het argument dat dergelijke positieve effecten op het arbeidsaanbod de financiering van de voorziening zal verzekeren?

Ongeacht de antwoorden die op deze vragen worden gegeven (voor een diepgaande discussie, zie Vanderborght & Van Parijs, 2001, en Howard, 2006), dwingt deze uitdaging van migratie ons om te overwegen om het basisinkomen op een supranationaal niveau in te voeren.

Hoewel de invoering van een dergelijke maatregel op mondiaal niveau onrealistisch (maar wel wenselijk) is, kan deze wel bepaalde hervormingen op het regionale niveau inspireren. De Amerikaanse filosoof Michael W. Howard (2007) ontwikkelde bijvoorbeeld het idee waarbij een dividend wordt uitgekeerd in de landen van de Noord-Amerikaanse Vrijhandelsovereenkomst (NAFTA) (Canada, de Verenigde Staten en Mexico). In zijn ogen zou dat dividend de groeiende ongelijkheden in deze landen kunnen beperken. Hij gelooft dat het dividend een nuttig instrument tot ontwikkeling kan zijn en dat het garandeert dat de regionale samenwerking voordelen biedt aan de 'meest benadeelden' (Howard, 2007).

Het zou interessant zijn om een gelijkaardige voorziening uit te denken op het niveau van de Europese Unie.

8. Conclusie: naar een eurodividend?

Het basisinkomen kan inmiddels niet meer worden genegeerd door iedereen die in de armoedebestrijding geen verplichte liefdadigheid, maar een rechtvaardigheidseis ziet.

Vanwege de hierboven aangehaalde moeilijkheden en de radicale aard van de maatregel is het desalniettemin twijfelachtig dat het basisinkomen zal worden ingevoerd via een abrupte transformatie van de bijstandssystemen (zie Clerc, 2011 over de problemen van de uitvoering van het basisinkomen). Het is echter helemaal geen illusie om te hopen dat het voorstel en de onderliggende ethische en pragmatische argumentatie bepaalde hervormingen zullen inspireren die de selectiviteit vervangen door universaliteit en zo de dominante tendens in de meeste Europese landen van richting zullen doen veranderen.

Het idee van het basisinkomen zal meer naar voren worden geschoven naarmate het groeiende onvermogen van de natiestaten ons dwingt om een interindividuele herverdelingsmaatregel op Europese schaal te bedenken en in te voeren. Een van de mogelijke sporen naar transitie binnen dat perspectief is een reëel 'eurodividend' uitkeren, dat aanvankelijk de vorm kan aannemen van een universele kinderbijslag die op het

niveau van de Europese Unie wordt gefinancierd.¹¹ Het bedrag van deze kinderbijslag zou kunnen variëren naargelang de kosten van het levensonderhoud in iedere lidstaat. Een dergelijk eurodividend, dat tegelijkertijd een ondersteuning en een gedeeltelijke vervanging van het cohesiebeleid van de Unie zou zijn, kan een voorproefje zijn van een Europees sociaal model dat eindelijk grondig vernieuwd zal zijn.

Noten

1. Deze bijdrage is een vertaling (door De-Office) van Vanderborght, Y. (2013). Allocation universelle, justice sociale et pauvreté, in: Alessandra Sciurba (ed.) (2013). *Redéfinir et combattre la pauvreté. Droits humains, démocratie et biens communs dans l'Europe contemporaine*, Strasbourg: Council of Europe Publishing, Tendances de la cohésion sociale No. 25, pp. 291-307. De publicatierreeks *Trends in social cohesion* van de Raad van Europa is beschikbaar via: http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/trends_en.asp.
2. Dit artikel is gebaseerd op de eerdere werken van de auteur, in het bijzonder in samenwerking met Philippe Van Parijs (zie bijvoorbeeld Vanderborght & Van Parijs, 2005). De auteur dankt Greet Borremans voor het aandachtig nalezen van de Nederlandstalige versie.
3. <http://www.basicincome.org/bien/>.
4. <http://basicincome.be/nl/>.
5. Onder de leden van de Europese Unie omvatten de noemenswaardige uitzonderingen onder meer Hongarije, Griekenland en Italië.
6. Voor een reeks argumenten voor het basisinkomen afkomstig uit andere politiek theoretische tradities, zie met name Van Parijs (1992).
7. Dit voorbeeld verwijst naar de discussie in Van Parijs (1991).
8. Er moet worden opgemerkt dat Atkinson het participatie-inkomen eerder verdedigde als beleidsstrategie om het bezwaar van reciprociteit te omzeilen. Zie met name Atkinson (1996, p. 67-70).
9. Dit werd bijvoorbeeld in de Franse context voorgesteld door Denis Clerc (zie Clerc, 2010). Zie eveneens het antwoord van Vanderborght en Van Parijs in hetzelfde nummer van *L'Economie Politique*.
10. Het tijdschrift *Basic Income Studies* heeft een van zijn nummers gewijd aan het verband tussen het feminisme en het basisinkomen. Zie *Basic Income Studies*, 3(3), december 2008, <http://www.bepress.com/bis/vol3/iss3>. Zie ook hoofdstuk 4 van Widerquist e.a. (2013).
11. Voor een bespreking van verschillende varianten van het eurodividend, zie Van Parijs & Vanderborght, 2001, en Van Parijs, 2013.

Personalia

Simon Boone is socioloog, postdoctoraal onderzoeker aan de vakgroep Sociologie van de Universiteit Gent en verbonden aan de onderzoeksgroep CuDOS ('Cultural Diversity: Opportunities & Socialisation').

Bea Cantillon is gewoon hoogleraar en directeur van het Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck aan de Universiteit Antwerpen (CSB). Zij is voorzitter van het beheerscomité van de Rijksdienst voor Kinderbijslag voor Werknemers en tevens lid van de Koninklijke Belgische Academie.

Jill Coene is maatschappelijk assistente, sociologe en onderzoekster aan het Centrum voor Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASes – Universiteit Antwerpen) en het Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede (VLAS).

Danielle Dierckx is sociologe, professor aan de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen, onderzoeksleider armoede en sociale uitsluiting aan het Centrum OASes en promotor-coördinator van het Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede (VLAS).

Tuur Ghys is cultuurwetenschapper. Hij is onderzoeker aan het Centrum OASes, waar hij onderzoek doet rond armoede en sociale innovatie in opdracht van het Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede (VLAS).

Koen Hermans is socioloog, deeltijds docent aan het Centrum voor sociologisch onderzoek van de KU Leuven en projectleider bij LUCAS, Centrum voor zorgonderzoek en consultancy bij dezelfde instelling. Hij is tevens een van de promotoren van het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

Bart Meuleman is docent aan het Centrum voor Sociologisch Onderzoek (CeSO) van de KU Leuven. Hij doet er onderzoek naar attitudes ten aanzien van immigratie en opvattingen over de welvaartsstaat.

Peter Raeymaeckers is postdoctoraal onderzoeker bij OASes en lector sociaal werk bij de Hogeschool Universiteit Brussel. Hij verdedigde recent een proefschrift over netwerken tussen hulpverleningsorganisaties.

Erik Schokkaert is welvaartseconoom, professor aan het Departement Economie van de KU Leuven en ook verbonden aan CORE (Université catholique de Louvain).

Céline Thévenot is de nationale expert voor Frankrijk van de 'Social Analysis Unit' van het Directoraat-Generaal Werkgelegenheid (Europese Commissie).

Sylvie Van Dam is sociologe en onderzoekster aan het Centrum voor Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASeS – Universiteit Antwerpen) en het Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede (VLAS). Ze werkt aan een doctoraat over de rol van etnisch-culturele verenigingen in armoedebestrijding.

Carine Van de Voorde is gezondheidseconoom, gastprofessor aan de KU Leuven en senior expert op het KCE (Federaal Kenniscentrum voor de Gezondheidszorg).

An Van Haarlem is politicologe en onderzoekster aan het Centrum voor Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASeS – Universiteit Antwerpen) en het Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede (VLAS).

Mieke Van Houtte is sociologe, professor aan de vakgroep Sociologie van de Universiteit Gent en hoofd van de onderzoeksgroep CuDOS ('Cultural Diversity: Opportunities & Socialisation').

Wim Van Lancker is sociaal wetenschapper en als onderzoekster verbonden aan het Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck van de Universiteit Antwerpen.

Natascha Van Mechelen is postdoctoraal onderzoeker aan het Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck aan de Universiteit Antwerpen (CSB). Ze is een van de promotoren aan het Vlaams Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Armoede (VLAS).

Wim van Oorschot is gewoon hoogleeraar sociaal beleid aan het Centrum voor Sociologisch Onderzoek van de KU Leuven.

Nicolas Van Puymbroeck is als FWO-aspirant verbonden aan het Centrum Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASeS) van de Universiteit Antwerpen. Zijn doctoraal proefschrift handelt over stedelijk integratie- en migratiebeleid in België.

Frank Vandenbroucke is hoogleeraar aan de KU Leuven en de Universiteit Antwerpen.

Yannick Vanderborght is professor politieke wetenschappen aan de Université Saint-Louis in Brussel ('Centre de recherches en science politique') en gastprofessor aan de Université catholique de Louvain ('Chaire Hoover d'éthique économique et sociale').

Robin Vandevoordt is socioloog bij OASeS (Universiteit Antwerpen). Als FWO-aspirant werkt hij aan een doctoraal proefschrift over mondiale solidariteit.

Bart Vanhercke is socioloog, directeur van het Onderzoekscentrum Sociaal Europa, vrijwillig wetenschappelijk medewerker aan het Centrum voor Sociologisch Onderzoek

(KU Leuven) en gastdocent aan de Facultés Universitaires Saint-Louis (FUSL). Hij finaliseert een proefschrift over sociaal Europa aan de Universiteit van Amsterdam.

Josefine Vanhille studeerde economische wetenschappen en is onderzoekster bij het Centrum voor Sociaal Beleid (Universiteit Antwerpen).

Gerlinde Verbist is doctor in de Toegepaste Economische Wetenschappen en onderzoeksleider aan het Centrum voor Sociaal Beleid Herman Deleeck (Universiteit Antwerpen).

Bram Vermeulen is socioloog. Hij werkt aan de KU Leuven als wetenschappelijk medewerker bij LUCAS, Centrum voor zorgonderzoek en consultancy en het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin.

Gert Verschraegen is socioloog, professor aan de Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit Antwerpen en verbonden aan het Centrum OASes.

Julie Vinck is verbonden aan het Centrum voor Sociaal Beleid van de Universiteit Antwerpen.